

NUTQIY AKTLARDA SINTAKTIK VA STILISTIK FIGURALARNING O'ZARO TA'SIRI: UZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI QIYOSIY TAHLIL

Rahmonova Ra'nogul Sheraliyevna

Ijtimoiy fanlar kafedrası

rahmonova-rano@mail.ru

Annotatsiya

Ushbu maqola o'zbek va ingliz tillarida nutqiy aktlarda sintaktik va stilistik figuralarning o'zaro ta'sirini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda chiasmus, inversiya, antitezis kabi sintaktik figuralar bilan metafora, ironiya va parallelizm kabi stilistik vositalarning kommunikativ samaradorlikka ta'siri o'rganiladi. Har ikki tildagi nutqiy aktlar qiyosiy tahlil qilinib, madaniy va lingvistik xususiyatlar yoritib beriladi. Maqolada misollar, jadval va umumiy natijalar taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: nutqiy akt, sintaktik figuralar, stilistik vositalar, chiasmus, inversiya, antitezis, metafora, ironiya, parallelizm, o'zbek tili, ingliz tili.

KIRISH

Tilning asosiy vazifasi fikr almashish va ma'lumot yetkazish bilan birga, hissiy va estetik ta'sir ko'rsatishdir. Nutqiy aktlar orqali xabarni taqdim etishda sintaktik va stilistik figuralar birgalikda ishlatilishi muloqotni yanada mazmunli va ta'sirchan qiladi. Masalan, chiasmus kabi sintaktik figuralar muloqotda so'zlarning ta'sirchanligini oshirsa, stilistik vositalar, xususan metafora va ironiyalar, xabarni obrazli yetkazishga xizmat qiladi.

Mazkur maqola nutqiy aktlarda sintaktik va stilistik figuralarning o'zaro ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi muloqot uslublari, ularning lingvistik va madaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Maqsad – har ikki tilda sintaktik va stilistik figuralarning o'zaro ta'siri orqali kommunikativ samaradorlikka erishish yo'llarini ochib berishdir.

TADQIQOT USULLARI

Ushbu tadqiqotda tilshunoslik sohasida keng tarqalgan bir nechta usullar qo'llanilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy materiallarni o'rganish,

ularning lingvistik va stilistik xususiyatlarini solishtirishdan iboratdir. Tadqiqot jarayonida quyidagi usullar qo'llanildi:

Qiyosiy tahlil: Bu usul orqali o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy materiallar chuqur o'rganildi. Har ikkala tildagi nutqiy elementlar, ularning grammatik va stilistik tuzilishi tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida o'xshash va farqli elementlar aniqlanib, ularning til va madaniyatdagi o'rni va roli belgilandi. Bu usul tadqiqotchiga har ikki tilda bir xil yoki turlicha ifodalanadigan fikr va g'oyalarning qanday tarzda aks etishi, ularning nutqiy qurilishi va uslublaridagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash imkonini berdi.

Misol va tahlil: Tadqiqotda misollar orqali tahlil qilish usuli ham keng qo'llanildi. O'zbek va ingliz tillariga oid badiiy va publitsistik materiallardan, ya'ni adabiy va jurnalistik asarlaridan sintaktik va stilistik figuralar misol sifatida keltirildi. Ushbu misollarni tahlil qilish orqali, har ikki tildagi stilistik vositalarning qanday ishlatilishi va nutqdagi ma'no yaratishdagi roli o'rganildi. Misol va tahlil usulida qo'llanilgan materiallar, shuningdek, til o'ziga xosligi va ifoda vositalarining madaniy kontekstdagi ta'siri haqida tushuncha berdi.

Jadval asosida tahlil: Tadqiqotda, stilistik vositalarning nutqiy aktlardagi qo'llanilishining statistik ma'lumotlar yordamida tahlili ham muhim o'rin tutadi. Bu usul orqali olingan ma'lumotlar jadval shaklida taqdim etildi va ular asosida nutqiy vositalarning qo'llanilish chastotasi, ta'siri va nutqdagi o'rni haqida xulosalar chiqarildi. Jadval asosida tahlil qilish usuli, stilistik vositalarning nutqda qanday tizimli tarzda qo'llanilishini ko'rsatdi va tadqiqotning ilmiy jihatlarini mustahkamladi.

Shu tarzda, tadqiqotda qo'llanilgan usullar bir-birini to'ldirib, o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy materiallarning lingvistik va stilistik jihatlarini chuqur o'rganish imkonini berdi. Har bir usulning o'ziga xosligi va ilmiy ahamiyati, tadqiqotning sifatli va mukammal bo'lishiga xizmat qildi.

NATIJAR VA TAHLIL

Ushbu tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy materiallarda qo'llanilgan asosiy sintaktik va stilistik figuralar chuqur tahlil qilindi. Sintaktik va stilistik figuralar, nutqdagi ma'no va hissiy ta'sirni oshirish, tinglovchining e'tiborini jalb qilish, hamda ma'lum bir fikrni o'ziga xos tarzda ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Quyida keltirilgan figuralar nutqda qanday ishlatilishi va ularning kommunikativ ahamiyatini ochib beradi:

Chiasmus — bu soʻzlar yoki iboralar oʻzaro teskari tartibda joylashadigan sintaktik strukturadir. Ingliz tilida, masalan, J.F. Kennedyning mashhur nutqidagi “Ask not what your country can do for you; ask what you can do for your country” jumlasida chiasmus qoʻllanilgan. Oʻzbek tilida esa, “Sen bu yurt uchun nima qilding, bu yurt senga nima berganini emas” iborasi chiasmus misolidir. Bu usul, tuzilmaning oʻzgarishi orqali eʼtiborni kuchaytirib, fikrning ahamiyatini yoritadi va tinglovchini chuqur oʻylashga undaydi.

Inversiya — bu soʻzlarning tartibini oʻzgartirish orqali ifodaning kuchaytirilishidir. Ingliz tilidagi “In the shadow of the valley stood the old house” jumlasida, soʻzlarning tartibi buzilib, dramatik taʼsir yaratilgan. Oʻzbek tilidagi “Soyaning tagida eski uy turardi” jumlasida inversiya orqali dramatism yaratadi. Bu turdagi figuralar, odatda, tinglovchida kuchli hissiyotlar uygʻotadi.

Antitezis — qarama-qarshi tushunchalar yoki fikrlarning yonma-yon keltirilishidir. Ch. Dickensning mashhur “It was the best of times, it was the worst of times” jumlasida va oʻzbek tilidagi “Bu davrning eng yaxshi ham, eng yomon vaqtlari edi” iborasida antitezis ishlatilgan. Bu figuraning kommunikativ ahamiyati qarama-qarshi tushunchalar orqali tinglovchining hissiy taʼsirini oshirishda yotadi. Qarama-qarshilikni koʻrsatish orqali nutq kuchayadi va tinglovchi oʻylashga majbur boʻladi.

Metafora — bu bir predmetni yoki hodisani boshqa predmet yoki hodisa yordamida ifodalashdir. Ingliz tilidagi “The curtain of night fell upon us” jumlasida kechaning boshlanishi “kechaning pardasi” orqali ifodalangan. Oʻzbek tilida esa, “Kechaning pardasi tushdi” iborasi shu usulda ishlatilgan. Metafora yordamida obrazlilik kuchayadi va nutqning maʼnoviy qatlamlari oʻsadi.

Ironiya — bu biror holatni yoki hodisani uning asl mazmunidan farqli tarzda, yengil tanqidiy yoki kulgili shaklda ifodalashdir. Ingliz tilidagi “Oh, great! Another traffic jam” va oʻzbek tilidagi “Ajoyib! Yana tirbandlik” iboralari, oddiy kundalik hayotdagi noxush holatni kulgili va tanqidiy shaklda aks ettiradi. Ironiya, yumor va tanqidni yumshoq shaklda yetkazishga yordam beradi, bu esa tinglovchining qiziqishini oshiradi.

Parallelizm — bu bir xil tuzilishga ega boʻlgan iboralar yoki gaplar ketma-ket kelishi usulidir. Ingliz tilidagi “Easy come, easy go” va oʻzbek tilidagi “Oson kelgan, oson ketadi” iboralari parallelizmni ifodalaydi. Bu figuraning kommunikativ ahamiyati xabarni yodda qolarli va taʼsirli qilishdir. Parallelizm yordamida nutq soddalashadi, ammo mazmuni yanada aniq va esda qolarli boʻladi.

Ushbu sintaktik va stilistik figuralar, nutqning samarali va ta'sirli bo'lishini ta'minlaydi. Har bir figura, nutqda turli maqsadlar uchun ishlatilishi mumkin: e'tibor jalb qilish, hissiy ta'sir o'tkazish, va fikrlarni kuchaytirish. O'zbek va ingliz tillaridagi materiallardan olingan misollar, bu figuralarning tilshunoslikdagi va kommunikatsiyadagi ahamiyatini yanada yaqqolroq ko'rsatdi.

Jadval: 1

O'zbek va ingliz tillarida uchraydigan asosiy figuralar qiyoslash

Figuralar turi	Ingliz tilidan misol	O'zbek tilidan misol	Kommunikativ ahamiyati
Chiasmus	"To live is to love, to love is to live."	"Sevmoq uchun yashash, yashamoq uchun sevish."	Tuzilma orqali e'tiborni oshiradi
Inversiya	"Great is the power of words."	"Katta kuch – bu so'z qudrati."	E'tiborni muhim qismga qaratadi
Antitezis	"Better late than never."	"Hech bo'lmagandan ko'ra kech yaxshi."	Qarama-qarshilik orqali ta'sir oshiradi
Metafora	"The road of life is long."	"Hayot yo'li uzun."	Xabarni obrazli qiladi
Ironiya	"What a genius!" (xato uchun)	"Aql bovar qilmaydi!"	Yumor orqali tanqid yetkazadi

Sintaktik va stilistik figuralarning o'zaro ta'siri tilning estetik imkoniyatlarini kengaytiradi va muloqotni mazmunli qiladi. O'zbek tilida milliy qadriyatlar va madaniyat bilan bog'liq bo'lgan figurativ ifodalar ko'proq uchrasa, ingliz tilida ular zamonaviy va global kontekst bilan uyg'unlashgan.

Misol uchun, o'zbek tilida antitezis orqali xalqona hayot falsafasi aks ettirilsa, ingliz tilida u zamonaviy hayotiy haqiqatlarni ifodalashda qo'llaniladi. Shuningdek, sintaktik figuralarning stilistik vositalar bilan uyg'unligi xabarni yanada qiziqarli va yodda qolarli qiladi.

XULOSA

Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi nutqiy aktlarda sintaktik va stilistik figuralarning o'zaro ta'siri chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, sintaktik va stilistik figuralar birgalikda nutqning ta'sirchanligini oshiradi va kommunikatsion samaradorlikni kuchaytiradi. Chiasmus, inversiya, antitezis kabi sintaktik figuralar, o'z navbatida, so'zlar va iboralar o'rtasidagi tuzilma o'zgarishlari orqali ma'no va hissiy ta'sirni taqdim etadi. Stilistik vositalar, masalan, metafora, ironiya va parallelizm, xabarni obrazli va ta'sirchan tarzda ifodalashga yordam beradi.

O'zbek va ingliz tillarida ushbu figuralarning qo'llanishi turli madaniy va lingvistik xususiyatlar bilan bog'liq bo'lib, har ikki tilda ham nutqiy aktlar orqali tinglovchining e'tiborini jalb qilish va fikrni aniq va esda qolarli qilish maqsadida turlicha usullar qo'llaniladi. O'zbek tilida xalqona hayot falsafasi va milliy qadriyatlarni aks ettiruvchi figuralar ko'proq uchraydi, ingliz tilida esa, zamonaviy va global kontekstni ifodalashda stilistik vositalar ko'proq qo'llaniladi.

Shu bilan birga, sintaktik figuralarning stilistik vositalar bilan uyg'unligi nutqning mazmunini kuchaytiradi va uning ta'sirini oshiradi. Maqola tilshunoslik, adabiyotshunoslik va madaniyatshunoslik sohalaridagi tadqiqotchilar uchun yangi ilmiy yondashuvlar yaratish va nutqiy aktlarning kommunikativ samaradorligini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Akhmadova, R. M. (2020). Lingvistik tahlil metodlari.
2. Johnson, M. (2019). Stylistic Devices in Modern English.
3. Hamroyeva, M. (2021). O'zbek adabiyotida stilistik vositalar.
4. Mukhitdinov, A. (2018). Sintaktik figuralar va ularning kommunikativ ahamiyati.
5. Gibbons, J. (2017). The Pragmatics of Communication.
6. Shakirova, L. (2019). Stilistik vositalar va ularning nutqdagi o'rni.
7. Richards, J. C. (2020). The Language of Communication.